

Књижевне
вертиқале

27/28

КЊИЖЕВНИ ЧАСОПИС
година IX - двоброј
27/28
мај – децембар 2022.

Књижевне
Књижевне
вертикале
vertikale

Књижевне вертикале
број 27/28 • мај – децембар 2022.

Издавач: Удружење независних писаца Србије, Београд; адреса: 11233 Београд; Рада Јовановића 28; ПАК 227537; МБ: 28247524; ПИБ: 110502307; Регистрациони број НВ000899; за издавача: Живојин Ивковић, извршни директор УНПС; Е-маил: unps.bg@gmail.com; мобител: 060 700 80 36.

Уредништво:

Главни и одговорни уредник:
Живојин Ивковић;
уредник поезије, Иван Деспотовић;
уредница књижевности за децу,
Биљана Котур; уредница рубрике
Млади долазе, Гордана Ђулибрк;
уредник рубрике драмских вертикала,
Александар Новаковић; лектор и
коректор: Славица Максић; технички
уредник: Васа Радовановић

Штампа: Штампарија Слава, Сопот

Рукописе слати искључиво
електронским путем на адресу:
knjizevne.vertikale@gmail.com

Рукописи се не хоноришу нити су
обезбеђени бесплатни ауторски
примерци

Web sajt:
www.knjizevnevertikale.tk

Фејсбук страница:
[@knjizevnevertikale](https://www.facebook.com/knjizevnevertikale)

Тел:
060 700 80 36

Први број часописа „Књижевне вертикале“
изашао је новембра месеца 2013. године у
Београду.

Књижевне

vertikale

Књижевне

vertikale

Књижевне

vertikale

Књижевне

vertikale

Књижевне

vertikale

Књижевне

vertikale

Књижевне

Реч уредника

Као и иначе што се догађа, и овај број, заправо двоброј је у многоме другачији од предходних бројева, на страну то што поприлично касни. Уосталом то и није ништа посебно јер, времена су тешка а и сваки број је за себе, прича неку своју причу.

Као што ћете видети овај је двоброј, макар га само прелистали, скоро у потпуности посвећен прози или прецизније ауторицама и ауторима са свих меридијана који пишу на заједничком, јужнословенском језику који неки, углавном Срби зову српским, Хрвати листом називају хрватским а Монтенегрини црногорским што унеколико збуњује, док потпуну конфузију стварају Бошњаци, не могу се одлучити да ли је босански или бошњачки језик онај којим говоре. У целој тој причи планетарни је мистериј чинњница да се сви међусобно савршено разумеју осим када неће да се разумеју што, руку на срце у последњих век-два и није нека новина, често, чак пречесто се дешава. Али, да ме не бисте оптужили да сам малициозно закерало, устврдићу да има и другачијих примера, ево на пример, пођимо од нас, Сораба, ми се тако добро разумемо ма где живели, милина једна. Уосталом то и није неки „кунст“ што би рекли бечки биргери,

све нас је мање овде па се некако из
нужде сналазимо и међусобно
толеришемо прижељкујући васељенски
склад у хладу оне једне заветне или
пророчанством дефинисане шљиве, па
где да охда још и око језика правимо
проблеме, зар се нисмо ионако сами
себи политиком и узајамним
неразумевањем попели на врх главе,
илити на врх перчина, како су то
некада давно неке, скоро изумрле
генерације умеле да кажу.

Да можемо да се разумемо чак и да
будемо фини неупитно показује наш
напор да објавимо један мали, мајушни
циклус од шест књига, шест песничких
збирки за које остаџи државе нису
хтели ни да чују а камоли да услише
нашу молбу да нам бар мало
финансијски помогну. Хтели смо ми још
и више од тога, да објавимо збирку
прича оних који са собом по белом
свету вуку коффер носталгије, мањи ли
већи, све једно, али, као да ће проћи неко
време да се и око тога сложимо. Овако,
остаде нам жал али и нада за неко
друго, боље време. Сада се задовољавамо
са неколико радова ауторица и аутора,
за дивно чудо, како оних од „преко
баре“, из Америке, тако и неких са
блиских нам европских простор.

А онда, до новог броја и неке следеће
прилике, надајмо се боље, будите ми
благе нарави, креативни и привржени
писаној речи.

И да, срећни вам били празници,
Пасха и Ускрс.

У Београду, априла 2023. године

Живко Јини Ђивковић

ПРОЗНЕ
ВЕРТИКАЛЕ
PROZNE
VERTIKALE

Marija Kranjac i Dušan Vuleta

Od poruke

Zvone zvona crkve u Jerisosu. Nedelja, Velika Gospojina. Ovde sam na odmoru. Kišni dan na moru, rešila sam da pišem.

Poslao si mi poruku jednog dana, predlažući da se nađemo. Iznenadila sam se. Zašto? Mora da postoji neki razlog. Svi se jave kada postoji razlog. Rođak si moje snaje, jedini iz njene porodice sličan meni. Možda si i ti drugačiji.

Pre toga, početkom godine si me pozvao na predavanje o Holokaustu. Nisam mogla da odem, imala sam Omikron, u završnoj fazi. Posle toga si napisao da ću svašta čuti ako se sretnemo. Odgovorila sam sa: „Ne ako, nego kada“, a ti si mi odvratio sa nekoliko „Ha, ha“ i: „Eh, šta znači mlad i ekspeditivan duh“. A moj baš i nije mlad.

Hteo si da to bude kada se oslobodim Omikrona. Nisi želeo da budeš treći. Opisao si mi skup na kojem si bio kao divan i rekao kako se o tome (Holokaustu) malo priča i puno toga ne zna. Sakriva. Država je nezainteresovana za priču o fašizmu. Napisao si da si se javio za reč i da si mene pome-
nuo. Ne znam kako. I dalje si jedva čekao našu kafu. Najzad, nedelja, 28. januar.

Našli smo se tog dana. Jednostavno si me pitao o mojoj mami. Koje iznenađen-
je. Pošto sam, za vreme svog Omikrona, bila pozvana na sastanak Nacionalnog pro-
svetnog saveta posvećen Holokaustu, gde sam preko Zooma ispričala našu porodičnu priču, sve mi je bilo sveže u glavi. Tada sam tu priču nazvala pričom o ljubavi. Sve sam ti u jednom dahu ispričala. Slušao si.

I ja sam pričala. Potičem iz jevrejske porodice sa mamine strane. Po halahi Jevrejka. Po tati Srpkinja, pravoslavka. Porodica moje bake je Šer, veoma dugo su u Novom Sadu. Živelí su u najstarijoj ulici u gradu, sadašnjoj Dunavskoj ulici, u kući čiji se oblik lomi i u kojoj je istorijsko novosad-

sko đule, zaostalo iz artiljerijskog napada iz 19. veka, jednog od mnogih napada na moj rodni grad. Tu se rodilo bar sedam članova porodice Šer, a preživeše njih pet: Adela, Elza, Anonija, Geza i moja draga baka Nina. Kasnije su, 1924. godine, deda Mavro i baka Nina sazidali kuću u jevrejskom getu grada, u tadašnjoj Lakat, a danas Gajevoj ulici. To je kuća u kojoj ja i danas živim, i hrabro branim bedeme judaizma u jedinoj jevrejskoj kući u okruženju Sinagoge u kojoj i dalje živi jedna jevrejska porodica. Jednom sam bila član izborne komisije koja je preko puta moje kuće, u prostorijama mesne zajednice prebrojavala glasove tek završenih izbora. Neko je izostao, pa su me zvali kako sam bila najbliža lokaciji. Kad je trebalo da se broje glasovi nastala je svađa. Videla sam da se to neće dobro završiti i počela sam, neočekivano, da mojim komšijama pričam o komšijama kojih više nema, o onima koji su nekada živeli tu, u njihovim kućama. Kuće tih ljudi su, nažalost, sada jako zapuštene, jadne, zapravo ničije. Pričala sam im o svojoj porodici i okolnim koje su tu živele, imale preduzetničke radnje, gospodsku veliku kuću sa čela i pomoćne radionice u dvorištima. Neki su pravili obuću. Najbolji prijatelji mojih, porodica Veber imala je nameštaj sav u duborezu, neprocenljive vrednosti. Moja baka je imala Radionicu veštačkog (umetnog) cveća, koja se zvala Nina Šenk. Mislim da je baka bila prva ženska preduzetnica u gradu. A zašto? Jer je moj deda Moric (Mavro) Šenk rođen u Slovačkoj, u oblasti Nitra, u selu Urmin (danas Mojmirovci) i on, kao strani državljanin, nije mogao da otvori radionicu, odnosno fabriku. Baka jeste. Radili su zajedno i imali stotinak zaposlenih, uglavnom radnica. Danas, kada smo zaplovili u talase kapitalizma, postajem šokirana, zar 100 radnika!? Kako je to mnogo! Baka je vodila razvojne poslove, kreirala nove modele. Pravili su ih za narodne nošnje, za sveće, slave, za modistkinje, ukrašavanje haljina... Kao mala nalazila sam uzorke tih cvetova na tajnovitom našem tavanu. Oni su za mene bili dragoceni. I bakina sveska računa sa odštampanim imenom firme, i razglednice na kojima se najavljuje poseta trgovačkog putnika radi prodaje. A prodaju je radio moj deda Moric, imao je Forda i obilazio potencijalne kupce, najvažniji su bili iz Beča i Budimpešte. Kada su došli mađarski fašisti, oduzeta im je njihova fabričica, dobili su prinudnog upravnika, Mađara. Majka mi je pričala kako su im sve iznosili iz kuće, oni su to mirno gledali, a mama je zauvek shvatila

da je sve što ima ono što je doživela, naučila, putovanjem videla, da materijalne stvari ne znače ništa. Baš ništa. Posle rata nam je jedan Lacika, iz porodice Subotara koji su tu radili, vratio nešto porodičnih fotografija i nakita. Tako ipak imam nekolicinu porodičnih slika. Hvala mu. Bio je čudak, uvek smo mu davali hranu i pare. Nedavno je nestao. I on.

U vihorima rata, moja majka je imala 21 godinu i veliku ljubav – Mirka Katića (promenjeno prezime iz jevrejskog Klajn), studenta mašinstva... Oboje su bili Skojevci, članovi Kena i Makabi kluba. Mirka hapse i odvede u Mađarsku, u zatvor. Mama odlazi u redovne posete, kako – ne znam ni sama. Iz njih donosi Mirkove krvave košulje, a zašiven u porub, nalazi dnevnik, ispisan na toalet papiru: Razgovori sa Verom. Pričala mi je o tome. Kada je zaljubljeni par shvatio da stvari idu ka najgorem, rešili su da se vere, prilikom jedne mamine posete zatvoru.. Mirko je Veri napravio i dao prsten ispletan od kanapa. Posle je deportovan na Istočni front i nesrećno gine kada je pokušao da prebegne na stranu ruske vojske, i to baš od Rusa. Mislim da mama to nikada nije prevazišla, a o tome svedoči spomen-ploča na ulazu Mašinskog fakulteta u Beogradu. Ljubav.

Za vreme Novosadske racije cela naša porodica je odvedena na Štrand sa namerom da bude bačena pod led. Baka i njene sestre, deda, pradeda Filip Šer (Ninin otac), njegovo troje braće: Đula, Samuel i Vilim, tetka Truda koja je odrasla kod nas jer je njen otac Geza bio razveden i tu je ostavio. Bilo je strašno, i čudo se desilo. Nekoliko redova pred njima strašan krvavi pir je zaustavljen. Momak koji je bio zaljubljen u prelepu tetka Trudu, zvanu Tirca, zbog ljubavi je hteo da umre sa njom, prišao je redu mojih, i to mu je spaslo život. Ljubav.

O raciji su mi pričali i kroz jezivu povest porodice Gelb koja je stanovala preko puta mojih, u Gajevoj ulicu. Njih su sve hteli da streljaju, imali su i bebu. Zbog nje zet, Mađar, nije hteo da bude pošteđen. Svi nestaše. Ljubav.

Preživeše moji raciju. Posle toga se u životu bake Nine i mame Vere pojavljuje lik nekakvog Pavla Perepatića. Dotični je bio učesnik Novosadske racije, pokušao je da se iskupi tako što je ponudio mami da joj organizuje ilegalni odlazak u Mađarsku, mislim da mu se mama dopadala. Majka nije htela bez svoje majke. On je dobio

lažna dokumenta za mamu, ali ne i za baku. Mama je pukom slučajnošću, i srećom, našla dokumenta devojke svog brata Ivana, koji je otišao u Partizane, zvala se Persida, ne sećam se prezimena. Persida je isto otišla u Partizane i dala je majci dokumenta. Kako nisu imale rešenje za spas, obe su prihvatile ponudu. Jednoga dana Perepatić je poslao crni auto sa vozačem i njih dve su, srećno, odabrale da odu u Segedin, a ne u Budimpeštu, veći grad. Tamo su našle nekakav, isuviše skroman, zapravo bedan, smeštaj i boravile ilegalno. Znale su da hendluju i to su radile. Jele su najčešće mrvice potopljene u vodu i propržene. Tu se nekako pojavljuje Gašpar Laslo – Lacika, mađarski oficir koji je bio prisilno mobilisan. Valjda se i on zaljubljuje u mamu. Ljubav. Mislim da bez te energije to ne bi moglo da se desi. Pomaže im, donosi hranu. Majka jednog dana rešava da mu kaže da su njih dve Jevrejke. Kada mu je rekla, Lacika se nasmejao i rekao: „sada te još više volim“. Tako, uz njegovu pomoć, one dočekuju oslobođenje, dolazi ruska oslobodilačka armija, svi su u podrumima. Rusi ulaze i počinju da siluju žene, majka izgovara čarobne reči: Tito, Jugoslavija. To potpuno menja Rusa, a spasa mamu. Ostale, koje nisu imale časovnik na ruci stradale su od izbezumljenih, iscrpljenih vojnika. Njih dve se vraćaju u potpuno promenjeni Novi Sad. Zvrlje prazne jevrejske kuće na sve strane, mogle su da biraju u koju će se useliti. Htele su u svoju, našu današnju. Ni tu nije bio kraj mukama. Posle dobijaju stanare: dve porodice u dve sobe, od ukupno četiri. Strašna patnja! Još se sećam pijanog Meha bez noge i njegove žene Kaće u sobi sa velikim krevetom, gondolom iz Trsta i velikom lutkom koja pokreće noge. Baka Nina je umrla 1966. godine i nije doživela da se kuća isprazni.

Sa čika Lacikom, njegovom ćerkom Marikom i ženom smo se družili posle rata. Živeli su u lepoj kući punoj knjiga u Kapolna utca u Segedinu, i stalno smo se posećivali. Divno, duboko prijateljstvo. Oni su živeli bedno, mi smo im pomagali, vodili Mariku sa nama na more. Sećam se jednog takvog Rovinja i odlaska na ostrvo Katarina. Mama mi je zbog Lacike objašnjavala da ne postoje genocidne nacije, već samo pojedinci. Boraveći u njihovoj kući shvatila sam da čovek koji poseduje onoliko knjiga, koje je i pročitao, ne ume da mrzi. Nikoga.

A kako sam se desila ja? Kao posledica ratnih razdvajanja i spajanja. Moj otac Miljko Obradović je bio udovac, supru-

ga mu je umrla na rođenju ćerke Dare. Imao je i sina Dušana koji je tada imao četiri godine. Tuga. Daru je ostavio u Domu za nezbri nutu decu u Subotici, a bio je sa sinom. Pročitala sam u njegovom dnevniku koji je pisao celog života, sporadično, kako se tada osećao. Izgubljen, napušten čovek. Mama je čula za taj slučaj, infekcija na porođaju. Posle rata radila je u prijavnici novosadskog SUP-a, ali je zbog Informbiroa izgubila taj posao. Neko je rekao da je bila za Ruse. Ostala je bez posla i svih, svih prijatelja. Strah. Zaposlili su je u jevrejskoj opštini Novi Sad, gde je radila kao ekonom i vodila kuhinju. Ona je pre rata počela da studira, ali je morala da prekine zbog numerus klauzusa. Jevrejima je oduzeto pravo da se školuju. Posle rata završava ekonomski fakultet u Beogradu. Menzu je bio glas da se u njoj služi najbolja hrana i tu se pojavio i moj budući otac, sa džemperom uvek zavijenim u novine. Naravno da je dobijao najbolju hranu. I ljubav nastaje. Često se pitam da li je to bila ljubav ili poštovanje, ali sam sigurna da sam bila željena i da su me beskrajno voleli moji roditelji. Ljubav. Moj tata, visok, kršan Čačanin, crne kose, plavih očiju beše pozvan u posetu kod Šenkovih, a povodom venčanja sa Verom, mojom majkom, sanjalačkih zelenih očiju, bar dvadeset centimera nižom od njega, smeđe talasaste kose. Uvek vesela, pozitivna, aktivna, beskrajno je volela da pomaže ljudima i da se druži. A tata, častan, pomalo sumnjičav, ne baš optimista. Dosta dobar spoj. Dakle, tata je sa Telepa, iz mađarskog dela grada, gde je stanovao, došao posle podne kod Šenkovih. Dočekao ga je kesten pire. Čovek je bio gladan, valjalo je vratiti se do dalekog Telepa, pojeo je celu činiju. O tome se uvek uz smeh pričalo u našoj kući. A kesten je ljušten ručno, koliki trud! O Dušanu mnogo brine i baka Nina, hrani ga, nije hteo da jede meso, vaspitava ga. Bio je pravi mali divljak, a ona je često govorila „Ištenem, ištenem“. Njeni maternji jezici su bili mađarski i nemački, živela je u dvojnoj monarhiji: Austrougarskoj. Mama nije htela da ima svoju decu, jer ih je dobila dvoje. Ćerka Dara odrasta u Čačku kod tatine tetke Lenke koja nije imala decu. Često smo zajedno, boravimo na moru zajedno. Posle sedam godina braka, na nagovor tetka Lenke, mama rađa mene – bebicu crne guste kose. Tata je naljutio baka Ninu opaskom da sam malo Arapče. Mala Arapkinja raste pored brata Dušana. Na podoj me donose u jevrejsku opštinu, ceo moj život je vezan za nju. Mog brata Duška

isto. On je taj koji je išao u jevrejsku školu i pamti našu sinagogu pre renoviranja, kada su u njoj carevali golubovi. Majka ga beskrajno voli i među nama stvara neraskidivu vezu. Do danas. Zauvek. Ljubav. Tu završavam svoju priču, bar na ovom nivou. Već dva dana posle opet se javljaš porukom: „Zdravo, jako mi je bila zanimljiva naša kafa. Prvi put sam juče čuo nešto više o tvojoj mami. Voleo bih još da čujem. Sledeću našu kafu osmisli da samo ti pričaš.“

Svi smo zauzeti, obaveze, trka, ciljevi. Na to sam te pitala: Dule šta bi bio cilj naše priče? Ja nekako uvek moram da imam cilj za sve što činim. Iznenadio si me odgovorom: „Da čujem. Lična želja. Nema neki cilj.“

Neverovatno!

Kako moram da imam cilj zapitala sam te šta misliš o mojoj ideji da zajedno napišemo priču za Konkurs Saveza JO Srbije za kratku priču. Odmah si odgovorio sa: „Hoću. Imaš ideju? To me još niko nije pitao, posebno me raduje da si ti prva.“

Opet smo se našli. U julu mesecu. Nema mnogo vremena do završetka Konkursa Saveza. Više puta si me požurivao. Došla sam spremna na sastanak. Uvek sam bila štreberka. Sa smišljenom idejom kako da napišemo kratku priču i sa spiskom svojih pitanja za tebe. Moja ideja je bila da oboje nezavisno odgovaramo na pitanja koja sam osmislila, i da, na kraju, smislimo zaključke na sve rečeno. Ti si želeo da ja dobijem svoja pitanja. Ne znam da li si ih smislio ranije, izgledalo je da su ti na našem sastanku spontano dolazila. Složili smo se da bude po tvom.

Dopala mi se ova naša igra. Vrlo brzo su stigla tvoja razmišljanja na moja pitanja. Već 24. jula si mi poslao poruku: Napisao sam u jednom dahu. Sutra ću da pročitam, još jednom. Dan je pametniji od noći.

Ni slučajno nisam htela da pročitam tvoj tekst pre nego što završim svoj. Nisam htela da utičemo jedno na drugo.

Kada smo započeli priču na našem poslednjem susretu, iznenadio si me. Počeo si o svom nemačko-mađarskom poreklu sa jedne strane, o naseljavanju tvojih predaka u Vojvodinu, o promeni nemačkih naziva gradova. Baš neočekivano. Mislila sam da će naš razgovor biti uobičajena pitka priča o stradanjima Jevreja, nakon što si saznao istoriju moje porodice. Ne! Nije bilo tako. Ni tvoja pitanja upućena meni nisu bila uobičajena, bila su daleko od očekivanih. Prvo pitanje je bilo: Zašto se i dalje održava

mržnja prema Jevrejima? Posle si bio u dilemi, da li da pitaš da li postoji, da li se intenzivira...?

Kako da ti odgovorim? Prvo moje, sopstveno iskustvo. Mene na poslu doživljavaju, i uvek su me doživljavali kao drugačiju. Govorili su da znam mnogo jezika, da sam proputovala svet, da sam različita. Šta ću tu?! Treba da odem.

U porodici opet, pošto potičem iz mešovitog braka, uvek kažem da sam po jevrejskim pravilima Jevrejka, a po srpskim, Srpkinja. Od detinjstva pratim dve hrane, jevrejsku i srpsku. Uticaj moje majke, i njenog vaspitanja su dominantni. Ona me je vodila u našu Jevrejsku opštinu u Novom Sadu, ona me je slala u jevrejske dečije kampove u Sarvaš, Zaton, Pirovac, i ona mi je uvek govorila da je ponosna što je Jevrejka i zna da će biti sahranjena na Jevrejskom groblju. Znala je i mesto. I u njemu je. Tatina priča je bila bleđa, ponekad česnica za Božić, ponekad obojena jaja za Uskrs, i priča o deda Dragutinu koji je pod majorom Gavrilovićem branio Beograd. Bio je tamo najmlađi i nije se bojao. Moj otac je ipak bio Komunist. A ja sam još kao dete mrzela čačansku priču (odakle je moj otac), kako sve može biti gore, kako nam ništa ne treba, ne menjaj, pobogu – sve neki govori u strahu, ispod brade. Kad god bih otišla u Čačak, bila sam revolucionarka, sve bih menjala, protivurečila sam svima. Bila sam sigurna da sve može da se poboljša, uvek. I bila sam različita.

I tu dolazimo do odgovora, Jevreji su drugačiji, u jevrejskim porodicama vlada zakon neprekidnog učenja, obrazovanja, poliglotstva, neprekidnih putovanja i otkrivanja novog. Jevreji su jako radni. I zato što su obično u dijaspori, moraju da zapnu više od ostalih, i valjda su zato bogatiji. I zato ih mrze, i zato se uvek desi neko čudo kada sve izgube, i sami sebe izgube, i moraju ispočetka. Kao Kristalna noć. Mama je govorila da nas mrze jer nam zavide.

Sledeće pitanje nije bilo najjasnije. Zašto su Jevreji povezani? A onda, objašnjenje, žele da se pohvale da su povezani. Da, Jevreji jesu povezani. Mislim da to potiče od Hevre kadiše, prve organizacije koju stvaraju gde god se nastane za pomoć bolesnima i pomoć pri sahranjivanju. Sledeći nivo je stvaranje jevrejske opštine gde god ima bar 10 odraslih muških Jevreja (koji su prošli Bar Micvu na svoj 13. rođendan i koji su obrezani, odnosno koji su imali svoj Brit Mila), koji po jevrejskoj tradiciji i religiji,

čine minjan. To je skup koji je neophodan i za molitvu u Sinagogi.

Povezani su i zato što su obično u tuđini, da bi mogli da sprovede svoje običaje. Možda su slabići, da bi se lakše odbranili. Kroz raniju istoriju Jevreji nisu bili neki borci. Nisu za tuču, više su za knjigu.

A zašto bi se hvalili da su povezani? Ne znam otkud ti taj utisak. Valjda se ohrabruju, povezani su bili i kada su išli u koncentracione logore.

Usledilo je pitanje o jevrejskom bogatstvu. Rekao si da se kroz istoriju vraća Kristalna noć, da su mogli da ispolje agresiju, ali nisu, da su ljudi oko njih želeli da ih vide kako, posle perioda kada su imali, nemaju. Da Jevreji nisu mahnuti, da ne žele da pokažu bogatstvo. Interesantan primer si dao da se Jevrejin, ako može da kupi Ferrari, ipak odluči za Forda. Interesantno pitanje za mene, razmišljam o njemu, a nisam pre. Daću ti primer dve važne organizacije: jerejske Bnei Brit, koja u prevodu znači Zavet Braće i najveće nevladine organizacije na svetu, humanitarne Rotari. Bila sam član obe. Kada sam iz jevrejskog Bnei Brita izašla, pozvali su me u Rotari klub. Upravo suprotno od onog što se dešavalo kroz istoriju, kada su zbog antisemitizma Jevreji osnovali svoju elitističku organizaciju Bnei Brit i povukli svoje iz Rotarija. Ja sam, zbog internih nesuglasica u Bnei Britu, prekinula članstvo i prešla u Rotari klub, prvo Neoplantu, u Novom Sadu, potom Skadarliju, u Beogradu. Osetila sam ogromnu razliku. Baš ovako kako si je ti opisao. Rotarijanci vole da pokazuju svoje bogatstvo, za Jevreje se može čak reći da su škrti. Takav stereotip ih i prati. To mi je jako smetalo. Osećala sam da nisam među svojim. I za mene se može reći da sam skromna, i ja bih dodala neupadljiva, možda i neugledna. Još jedan primer, imali smo goste iz Francuske, sa Azurne obale, vlasnike lanca hotela. Gospođa je držala torbu, a ruke su joj bile crne, pune nekih ljuspica. Konstatovali smo da joj se raspada torba! Kupila je prvu, jeftinu, u Knez Mihajlovoj.

Jevreji vole da su skromni, a obezbeđeni. Da diverzifikuju svoje vrednosti. Nikad se ne zna, treba čuvati! Moji baka i deda, Šenkovi, imali su fabriku veštačkog cveća u Novom sadu, sa sto radnika, a mama je nosila uvek broj veće cipele.

Zatim si rekao da su Jevreji specifični. Samo je kod Jevreja jedno dete pisalo dnevnik, u ilegali – Ana Frank. I, za razliku od svih ostalih, pomenuo si Srebrenicu, skupljali su ih sa svih strana, i

odvodili. Svi drugi slučajevi stradanja ljudi su vezani samo za jednu lokaciju.

Rekao si da kod tebe ne bude agresiju. Pojam Jevrejin asocira na uspešnost, na rad.

Šta sam mogla da kažem na sve ovo, opet dolazimo do specifičnosti Jevreja. Rad, i pisalo je Tamo: *Arbeit macht frei*. Skromni, radni, vredni i okupljaju se, ili ih okupljaju. Ko zna.

Tu sam završila svoj tekst.

A onda sam, jednog dana, otvorila tvoj tekst. I dodala svom. Uzbudjenje! Šta me čeka? Da li se tekstovi uklapaju, poklapaju, razmiču, odbijaju...? Da li uopšte mogu dvoje da iskažu svoju priču? Da li je to jedna priča, da li dve različite, da li će se poništiti. Ličilo mi je to na magnet, ipak sam ja inženjerka...

I eto... Ovo je tvoja priča.

Poznajemo se zbog bliske rodbine. Uvek si bila rado viđena u društvu. Uvek prijatna u razgovoru, uvek spremna da porazgovaraš. Ne vezujem te za bilo kakve ružne događaje, scene, reči. Uvek nasmejana, šališ se i prihvataš šalu.

Jevereji su doživeli otvorenu želju da ih neko uništi. Da nestanu. Da ih mrze. U to ime Nemačka je u Drugom svetskom ratu osnivala logore u kojima je sprovodila smrtne kazne. S druge strane, nemali broj ljudi koji se izdvajaju kao vrlo uspešni u nauci, kulturi i drugim oblastima se takođe dovodi u vezu sa Jevrejima. Ta izražena želja da ih nema je jedan fenomen. Jedna fascinacija. Verovatno je takvih ideja i želja bilo i ranije, usmerenih prema drugim nacijama, ali ovo sa Drugim svetskim ratom je bila kulminacija. Posebno ako se pogleda na brojnost pogubljenih osoba, sa posebnim osvrtom na način ubijanja. Sigurno da u tome ima ulogu i moj poziv jer mi učimo kako da život sačuvamo, a ne da ga smišljeno uništimo. U svakom smislu, danas je evidentno da postoje ljudi koji bi bili spremni da nastave taj put iz Drugog svetskog rata. Veliku ulogu u mom razmišljanju ima poseta Kibucu. Posetio sam jedan i to je ostavilo snažan utisak na mene. Ta ideja da se približe i međusobno koncipiraju životi u cilju preživljavanja je čak potpuno prirodan fenomen. Koliko sam shvatio, imali su smešnu platu, nižu nego mi tokom krize, ali imali su besplatnu školu, bazene, posete bioskopu i drugim kulturnim mestima... Za povećan broj članova porodice se dograđivala soba. To sve zajedno neodoljivo asocira na događaje u prirodi tj. na ponašanje

životinja. U nevolji oni se usredsređuju jedno na drugo. Sećam se dobro tih razgovora o žiteljima Kibuca, imali su besplatan put i do same Amerike, ali samo jednom ili, recimo, tokom dve godine.

Nisu naglasili, čak ni pomenuli, da li je u Kibucima bilo kriminala, silovanja, pretnji, ubistava... Taj Kibuc me jako podseća na Jugoslaviju u kojoj sam živeo. U toj Jugi se moglo spavati i u parku da si hteo. Moglo se na Novo naselje peške s Tvrđave ići noću, nakon diska („Đava“) siguran da te niko neće usput napasti. Takav život sam prepoznao u Kibucima.

Pojedini ljudi vole da saopšte i ukažu da imaju neko jevrejsko poreklo i to govore sa puno dostojanstva i ponosa, rekao bih. Neki od tih ljudi su meni bliski, često su lekari i ja zaista mogu samo da kažem da se ponašaju briljantno. Moguće da im je to neki vid lične motivacije, ali, evo, ja samo mogu da ih pohvalim za njihovo ponašanje u struci.

Nekad možda malo upada u oči to njihovo isticanje i deluje kao samohvalisanje, ali to mogu potpuno da razumem kao reakciju na sopstvenu istoriju. Čitao sam Hafnerovu knjigu „Istorija jednog Nemca“. U toj knjizi reč je o mladiću koji je Nemač, ali mu je devojka Jevrejka. Opisuje se tamo jedan događaj u kome izdvajaju Jevreje i odvođe ih kao manje vredne. Njega takođe selektuju, ali on prilazi grupi koja vrši selekciju i on je zaštićen. Drugim rečima, oni su već svojim rođenjem bili odabrani: ni krivi ni dužni. On je odabran za život. Njegova devojka ne. Išao sam u razred sa jednom Jevrejkom, a bili smo malo i zaljubljeni par. Sve što je već rečeno o ponašanju Jevreja, važi i za nju.

U sagledavanju te nerazumne mržnje prema nepoznatoj osobi na osnovu neke genetike i nacije, mogao sam, a i još mogu, da navedem lični primer. Moja mama je Mađarica, a zahvaljujući zločinima počinjenim tokom Drugog svetskog rata nad, prvenstveno, Srbima, od strane tadašnje mađarske države i mađarske vojske u Vojvodini, i dan-danas se može naići na otvorenu mržnju prema mađarskoj naciji. Svake godine se pominje racija u Novom Sadu, pominje se ko je bacao ljude u Dunav usred zime, kao i počinio zločine nad Srbima u okolnim selima, pre svega u Čurugu. To kod ljudi budi sećanja, i ja i dan-danas mogu da čujem ružne reči usmerene protiv Mađara. Ja sam u toj priči taj koji je svestan da nisu svi Mađari takvi i naravno da se usprotivim i osporim ružne reči upućene

celoj mađarskoj naciji. Mene je, dakle, rodila Mađarica i ne dozvoljavam generalizovanje i poistovećivanje svih Mađara sa likom fašističkog vojnika koji je tokom rata sprovodio ono šta mu je naređeno. Posebno sam na to osetljiv jer poznajem mnoge ljude koji su pod prinudom i obavezom poslani u sukobe vezane za raspad moje voljene bivše Juge. Verovatno da zato ne mogu da prihvatim mržnju prema nekom drugom zato što nije iste nacije.

Ti si dostupna za svaki tip razgovora. Zato što pratiš taj jevrejski svet i život, ali ga ne namećeš. Ti o svemu tome pričaš tek ako te neko pita, a ako si pitana onda pružaš odgovor i tumačenje. Nikad nisam čuo da si poredila Jevreje sa drugim narodima ili ih isticala u odnosu na druge.

Aušvic i Holokaust uopšte su teme za koje me nije sramota da priznam da ih moj razum ne doseže. Nisam sposoban da ih shvatim. Pred Holokaustom sam, najblaže rečeno, zapanjen. Aušvic je neizbrisiv žig u razvoju čoveka i čitave civilizacije. Najgore od svega je to što ja ne bežim od te teme i ne izbegavam da čujem o njoj, naprotiv, ali nisam sposoban da shvatim želju da se organizovano i do tančina isplanirano ubiju milioni. Ne ubistvo jedne osobe iz osвете ili u nekom stanju afekta, nego smišljeno i do najsitnijeg detalja organizovano ubistvo milion i po ljudi u Aušvicu, samo zato što su Jevreji. Ako neko to razume, molio bih da i meni objasni.

Osećam potrebu da pojasnim ono pomenuto ubijanje iz osвете ili afekta. To nikako ne znači da pravdam čin ubistva usled osвете ili izvršen u nekom stanju afekta, ali želim da ukažem da je to vid neposredne reakcije na neki događaj koji je prethodio samom ubistvu. Rekoh malopre da razumevanje događaja vezanih za Aušvic izmiče mom razumu. Da li je moguće razviti tako snažnu mržnju prema milion i po ljudi?

To je neiscrpna tema za psihijatre, psihologe, sociologe, istoričare... Za sve. Reč Aušvic kod mene i dalje budi jezu. Nelagodu. Razvija neki čudan osećaj bespomoćnosti i straha.

Mogu samo da izložim pretpostavke i da ih prokomentarišem, ali neki kauzalni odgovor ne mogu da dam. Ideja o ljudskom, konkretno jevrejskom genu koji treba uništiti, o preotimanju vlasti Jevrejima, otimanju njihovog novca i bogatstva možda mogu biti pojedinačni razlozi u nekim slučajevima. Ipak, osmisliti i angažvati celu

državu da dovodi Jevreje iz drugih regija i da ih tu ubija je meni nepojmljivo. Možda primer opomene i sejanja straha. To me jako podseća na Čele kulu kod Niša. U pitanju su odsečene glave srpskih vojnika iz Prvog srpskog ustanka. Lobanje brižljivo poslagane u zidine kule bile su opomena i pretnja tadašnjem stanovništvu. Licemerno su građevinu pretvorili u poruku. To isto licemerje se vidi na ulasku u Aušvic. Tamo piše Arbeit macht frei. U prevodu „Rad oslobađa“ ili „Rad može osloboditi“ ili „Rad vas može osloboditi“ ili još slobodnije „Ako budete vredni i radili, onda vam sleduje sloboda“. I dan danas se mogu naći komentari da je Aušvic bio radni logor, a ne genocidni, što dokazuje održivost tog licemerja i u savremenom svetu. U tom logoru ne samo da su ubijali privedene ljude već su težili da u svakom smislu njihov život, a time i smrt, dovedu do besmisla. Ta neobuzdana želja da se ljudi ponize nije postojala samo u tom logoru. Gledao sam dokumentarni film o sudbini Jevreja koji su bili članovi nekog muzičkog društva, možda čak i filharmonije. Film se odnosi na period njihovog zatočeništva u jednom od logora. Rečeno im je da uvežbaju neke kompozicije, pa da održe koncert posle kog će ih, navodno, pustiti iz logora. Sviranje u logoru!? Tako podlo, tako licemerno, tako poražavajuće, tako cinično. Sarkazam koji civilizacija ne sme zaboraviti. Naravno, ljudi su dali sve od sebe kako bi napravili najbolji ikad izvedeni koncert i svoj nastup jer je to bilo pitanje života i smrti. I u tim neljudskim životnim uslovima oni su se organizovali i vežbali sviranje. Sviranje u logoru vrhunskih muzičara. Sećam se tih ljudi. Njihovih lica. Oni su čak poverovali u te reči i verovali su da će ih note odvesti u slobodu. Nesrećnici. Nisu pojma imali da sami sebi sviraju Rekvijem. Ne sećam se više da li su uopšte održali taj pripremljen koncert, ali to je najmanje važan podatak. Svi su ubijeni grleći svoj instrument.

Ne umem da prepoznam u srpskom jeziku reč kojom bih opisao emocije koje me prožimaju pri pomisli na ovaj događaj. Verovatno deo emocija potiče od činjenice da smo moja supruga i ja završili nižu muzičku, kao i da sva naša deca pohađaju muzičku školu. Pogled sa mog prozora pada, preko vrtića, na jednu novu zgradu. Donedavno na njoj je bio iscrtan veliki kukasti krst. Drugim rečima, ne znam pod kojom idejom je Holokaust nastao, ali pouzdano znam da ta ideja još bitiše.

Ah, zlo u ljudima i prema ljudima. To je zanimljivo pitanje. U prirodi ne možemo reći da je ubistvo samo po sebi zlo jer za predatora je to vid preživljavanja. Orao, lav, tigar i brojne druge divlje životinje ne ubijaju iz naslade ili neke posebne koristi, već jednostavno da bi preživelie. Kad je čovek u pitanju onda se moramo udaljiti od prirode ako pričamo o zlu. Ukoliko izuzmemo uticaj neke bolesti kod čoveka, onda se moramo složiti sa tim da čovek potrebu za zlom mora kod sebe da stvori i razvija. Zakon i pravni sistem će je označiti i po zakonu kazniti, ali je neće odagnati. Pomeno sam ubistvo u stanju afekta, ali kad govorimo o zlom čoveku nisam siguran da se tu može uvrstiti i njegovo ponašanje u afektu. U prirodi prepoznajemo nagone. Ti nagoni čoveka motivišu za određene postupke. Znamo za vitalne nagone koji uključuju nagon za samoodržanjem, kao što su potreba za vodom i hranom, odnosno nagon za održanjem vrste i roditeljstvom. Nagon za činjenjem zla drugom čoveku je za mene psihopatologija. Znamo brojne primere u okviru kojih se forsiralo dugo i izrazito bolno umiranje. Pripisujem to raznim ritualima iz još nerazvijenog dela ljudske civilizacije, ali ne postoji bolje trežnjenje nego kad shvatite da su se oni održavali i u Aušvicu. U raznim situacijama smo upoznati sa tim da se neko izživljava nad nekim iz samo sebi znanog razloga. Takve razloge ne mogu da shvatim, niti pravdam, ali sam svestan da postoje. Sećam se mladića koji je naprasno isekao svoje roditelje u delove pa ih razbacao po kantama za đubre u Novom Sadu. Pa dobro, dešava se, bio je bolestan, reći će društvo. No, kakav nagon za činjenjem zla mora da prožima čitavo društvo da organizuje Aušvic? I dalje postoji neobuzdana mržnja koja prerasta u zle misli upućene ka nekom. Da li si siguran da taj neko nisi ti? Neko tvoj? Neko tebi blizak? To zlo u društvu stvara samo društvo pa ga ono mora i rešavati. Na ogradi vrtića ispred moje zgrade dugo je stajao iscrtan kukasti krst. Neodoljivo je podsećao upravo na Aušvic i „Arbeit macht frei“. Zlo je u osobi koja je to nacrtala, ali je zlo i u onima koji su to obrisali tek nakon nekog vremena. Zlo je u svima onima koji nisu pozvali na razgovor sve roditelje i slučaj obelodanili u novinama, uz obaveznu tribinu i javne skupove o kukastom krstu. Kukasti krst više nije pomen zla. Kukasti krst ne izaziva osećaj straha. Neko ga čak i voli. Neko mu se klanja.

Holokaust je danas vrlo prisutan u svetu. Istorija nas uči da se za sam Aušvic nije znalo ni dok je on radio „punom parom“, ali se zato sada zna da je zlo koje je stavilo tu mašinu u pogon i dalje prisutno. Širom planete Zemlje se u medijima mogu videti tekstovi o bujanju nacionalizma. Deo te enormne i izvitoperene ljubavi prema sopstvenom narodu pretače se i na ostale narode, ali ne u vidu ljubavi nego mržnje. Nije pitanje ko koga voli nego koga mrzi. Danas možemo reći da tragovi Holokausta još uvek postoje. Duh tog genocidnog logora je danas prisutan u čitavom svetu, rekao bih.

U medicini se smatra prvim postulatom „Primum non nocere“. U širem smislu, prevod bi mogao biti „nemoj načiniti gorim nego što jeste“ ili „nemoj pogoršati“ ili jednostavno „ako ne možeš da pomogneš, nemoj onda ni da odmogneš“. Mislim da je to ključni problem modernog doba. Danas nema razgovora. Ljudi se sa neviđenom lakoćom priklanjaju nepoznatim ljudima, nekim društvima, udruženjima, strankama, sektama. Nema komunikacije. Nema prave komunikacije. A svi imaju oružje i svi su spremni da ga odmah upotrebe. Ono što je tačno to je da se zlo raspiruje. Jedna od frakcija tog zla je neosporno ustremljena ponovo ka Jevrejima. Kao da osećaju dug prema Aušvicu u smislu da nisu dovršili posao. Buni činjenica da se kukasti krst u mnogim zemljama visoko podiže u okviru raznih promocija i tribina.

Pročitala sam tvoju priču. Mnogo toga si pričao o Aušvicu. Moram da dodam da ja u Aušvic nisam mogla i ne mogu da odem. Ni putem Marša živih, kroz jevrejsku priču. Niti gledam filmove o Aušvicu. Zašto? Osećam se poniženo, bezvredno. Moji su stradali. Mnogi. Moj pradedo Filip Šer imao je tada 88 godina, rođen je 1856. godine. Radio je kao trgovac u Novom Sadu i Zagrebu. Slučajno je izbegao likvidaciju u januaru 1942. godine. Porodica je otišla u ilegalu i njega je ostavila kao najstarijeg. Deportovali su ga u koncentracioni logor Aušvic u aprilu 1944. godine, iz novosadske Sinagoge, njegove. U čiju gradnju je ulagao, u kojoj je imao obeleženo sedište za molitvu Bogu. Bogu koji ga je izdao. Znamo da je deda Filip stigao živ u Aušvic, dalje mu se gubi trag. Kako li nesta moj deka. Ne želim da idem u Aušvic! Od petoro njegove dece, logor Aušvic su preživele samo Nina i Adela. Nina, moja baka.

Priča "Od poruke" autora Mrije Kranjac i Dušaba Velete na 66. Nagradnom konkursu Saavez jevresjkih opština Srbije za 20. godinu od strane žirija u sastavu dr Milan Ristović, Filip David I Bogdan A. Popović dobila je specijalnu pohvlnu I otkupnu nagradu.

Mirjana Kranjac je rođena je 1959. godine u Novom Sadu. Doktorirala je na Fakultetu tehničkih nauka (FTN), elektrotehnički odsek u Novom Sadu, završila je MBA na United Business Institutes u Briselu. Bila je član tima koji je izradio regionalnu strategiju pametne specijalizacije u istraživanju i razvoju (S3) pokrajine Vojvodine i tima za izradu nacionalne S3 Srbije. Član je Matice srpske. Savetnik je pokrajinskog sekretara za privredu i turizam za preduzetništvo i telekomunikacije u Vladi Vojvodine. Predavala je kao profesor na FTN-u u Novom Sadu. Bila je menadžer i ekspert u preko 15 međunarodnih projekata koje finansira EU. Objavila je preko 60 članaka u domaćim i međunarodnim časopisima, monografiju „Realizacija projekata uz podršku Evropske unije” i knjigu „The Evaluation and Implementation of a Smart Specialization Strategy”. Radila je izradi Plana razvoja Vojvodine za period 2017-2020 i 2022-2030. Članica je udruženja naučnica Srbije SRNA. Majka je dvojice sinova.

Dušan Vuleta je rođen je 1971. u Novom Sadu. Završio je Medicinski fakultet. Rad „Ovulation induction in women in the in vitro fertilization program“ je objavljen kao najbolji studentski rad u časopisu Medicinski pregled. Specijalizirao je Ginekologiju i akušerstvo. Master studije je završio 2008. godine Novi Sad. Oženjen je i ima troje dece. U Rumi je završio nižu Muzičku školu, odsek klavir. Objavio je Priručnik „Posle 40te“ posvećen ženama u periodu postmenopauze i menopauze uz duhovite ilustracije Toše Borkovića. Objavio je roman „Đavolji potpis“ 2011. godine. Na književnom konkursu „Ljubomir Stojanović“ Užice 2019. u organizaciji redakcije „Naše Užice“ osvojio je 1. mesto i pohvalnicu. 2021. Izdavačka kuća “Prometej” Novi Sad mu je objavila knjigu “Dečje pesmice”.

Tea Pavlović

КНЪИЖЕВНЕ *вертиқала*
КНЪИЖЕВНЕ *вертиқала*

ISSN 2334-9085

